

УПОТРЕБА ПОЈМА ИНТЕГРАЦИЈЕ У ТЕОРИЈСКИМ АНАЛИЗАМА МЕЂУНАРОДНИХ ЕКОНОМСКИХ ОДНОСА

Приликом анализе сваког појединог привредног односа или процеса која има за циљ истраживање њихове унутрашње садржине и законитости развика, као прво и основно методолошко питање поставља се утврђивање претпоставки на којима ће анализа бити вршена. Као њен битан услов, избор претпоставки и њихово прецизно формулисање представљају задатак од прворазредног научног значаја. Он обавезује у првом реду оне који анализу врше, а затим и све оне који се користе њиховим резултатима. Сталну проверу научних претпоставки диктира сам карактер научног истраживања, пошто је свака претпоставка у већој или мањој мери такође резултат научне анализе. Ово се односи готово на све претпоставке, а посебно оне које изражавају одређени комплекс односа у привреди.

У групу проблема које треба расправити пре него што ће се приступити научној анализи, сем наведеног спадају такође и нека друга питања од чијих решења она зависи. Посебно место међу њима заузима питање употребе појединих појмова, и то како оних који у науци још нису дефинисани тако и оних о којима постоје различита тумачења. Са становишта науке њихово претходно дефинисање је од изузетне важности, јер употреба недовољно дефинисаних појмова често доводи не само до многих нејасноћа и спорова у науци, већ у одређеним случајевима и до научне неодрживости основних закључака анализе.

Питање дефинисања појмова у науци није нов проблем. Оно се постављало током читавог њеног развика, условљавајући постепено формирање како опште, тако и посебних терминологија везаних за сваку поједину научну област, грану, па чак и научне дисциплине које су се развиле под утицајем материјалних и друштвених услова живота људи. Напоредо са осталим наукама у овом процесу настале су и развиле се и економске науке, формирајући своју терминологију, која се, у односу на многе друге, сразмерно нагло „обогатила“ новим терминима захваљујући брзом развоју привреде током последњих сто година.

Посебно велик број нових термина уведен је у економску науку у условима све интензивнијег проучавања међународних економских односа, чији су све већи значај и улога у развiku националних економија довели до појаве нових научних дисциплина. Њихов задатак се састоји како у истраживању унутрашње „природе“ и законитости развика међународних економских односа, тако и у изналажењу одређених решења

која ће у датим околностима послужити као основ приликом утврђивања најоптималнијих услова њиховог усклађивања у оквирима економске политике.

Међутим, у зависности од карактера међународних економских односа, њихове разноврсности и честе променљивости, као и релативне „младости“ научних дисциплина које се њима баве, оне у испуњавању својих задатака још нису успеле да реше многа питања значајна за научно третирање проблема — што у пуној мери потврђује и употреба појма интеграције. Захваљујући великим делом његовој недовољној дефинисаности, употреба овог појма у теоријским анализама међународних економских односа представља чест узрок неспоразума и опречних ставова о животним питањима савремених друштвених заједница.

Узроци недовољне дефинисаности појма интеграције у економској науци многобројни су и по свом карактеру веома различити. Поред сложености интеграције — која се може сматрати објективном, али не и непремостивом тешкоћом у њеном дефинисању — главне узроке недовољне дефинисаности овог појма у дисциплинама које се баве међународним економским односима треба тражити пре свега у различитим приступима и циљевима анализе, на које овај чланак жели посебно да укаже. Све друге претензије, међу којима и дефинисање интеграције, приликом писања ових редова а priori су одбачене. Искључиви задатак овог написа јесте да на основу постојећих теоријских ставова и реалних односа у области међународних економских односа скрене пажњу на нека од оних питања интеграције која могу бити од утицаја на даљи ток истраживања њене унутрашње садржине као нужне претпоставке њеног дефинисања.

У складу са овако постављеним задатком треба пре свега рећи, да интеграција није економски термин, као што то нису ни многи други термини којима се економска наука служи. Према напомени коју чини и Франсоа Перу (1), још је познати француски лексикограф прошлога века, Емил Литре (Emile Littré), наводио да је интеграција у ствари математички израз. Његово преузимање од стране других научних дисциплина уследило је тек одније, да би им послужило као средство за изражавање одређених односа и процеса који се врше у областима које истражују.

У савременој науци појам интеграције је добио веома широку, чак би се могло рећи универзалну примену. У готово свим научним дисциплинама интеграција се као термин данас све више употребљава и при том добија различита тумачења, или се — што је чешћи случај — своди на њен тзв. општи појам, по коме интеграција представља „повезивање делова у целину“.

Са научног становишта, међутим, овај општи појам интеграције има веома ограничену примену. Самим тим што је општи, он у науци може да послужи само као прва информација и полазна основа за даља истраживања појма интеграције условљена његовом конкретном применом. Сам по себи, општи појам интеграције не може имати други значај. У свом

(1) François Perroux: «L'Europe sans rivages», Paris, 1946, p. 419.

општем значењу он не само да не објашњава, већ објективно и не може да објасни нити један одређени однос или процес у области природних или друштвених наука, јер је у свакој од њих, па чак и у свакој научној дисциплини, овај појам увек везан за специфичност предмета истраживања на који се примењује. Поједини примери у којима се интеграција изједначаје са координацијом, спајањем, прожимањем, уједињавањем, уклапањем или неким другим сличним терминима, на врло одређен начин указују на ограничен и услован карактер опште дефиниције појма интеграције, а тиме и потребу њеног посебног објашњења у свим случајевима конкретне употребе тог појма.

У зависности од предмета истраживања, у области друштвених наука појам интеграције мора имати своје посебно тумачење. Имајући у виду друштвену садржину процеса интеграције, у овој научној области је готово немогуће остати у оквирима опште дефиниције. Примењен на људско друштво, појам интеграције се може прихватити и у његовом најошштијем и најдословнијем смислу речи (тј. као повезивање или спајање појединих делова у целину), али са нужним и веома прецизним оградама, јер дословно схваћен појам интеграције у објашњењу друштвеног живота у основи противречи самој његовој суштини. И у друштву се може говорити о повезивању или спајању микро или макро величина које чине друштвени комплекс, али то спајање не може бити сведено на једноставан збир или скуп хомогених целина, јер то није ни сам друштвени живот. Отуда и свођење појма интеграције у друштвеним наукама на његово опште и у основи механичко тумачење, није само по себи довољно да објасни унутрашње процесе друштвеног развоја, па чак ни оквире унутар којих се ти процеси врше.

Специфично значење појма интеграције у друштвеним наукама односи се у пуној мери и на економске науке, међу којима све значајније место заузимају научне дисциплине које се баве проучавањем међународних економских односа, у којима су се формирале посебне концепције о интеграцији. Тих концепција има данас сразмерно много, и све се оне разликују међу собом како у погледу општих теоријских ставова од којих полазе у анализи интеграционог процеса, тако и у погледу решења за које се залажу.

Одређивање појма интеграције у економској науци постаје све актуелнији проблем у условима после другог светског рата ⁽²⁾. Поред промена у привредном животној појединих друштвених заједница, насталих као резултат дугогодишњих тенденција у развоју капиталистичког начина привређивања, разлози који су директно наметнули потребу дефинисања појма интеграције у том периоду, лежали су у тзв. интеграционим процесима везаним за новонастале облике регионалних економских организација,

---

(2) Према мишљењу познатог шведског економисте и професора Гунара Мирдала „до другог светског рата термин је био скоро искључиво коришћен у друштвеним наукама од стране социолога и културних антрополога“. (Gunnar Myrdal, *An International Economy*, New York, 1956, p. 9.

међу којима на првом месту стоје регионалне организације у западној Европи.

Међутим, и поред огромног утицаја ових организација на покретање широке дискусије о проблемима економске интеграције, њена садржина није теоријски расправљана све до данашњих дана. Апстрахујући све оне моменте који су у економској науци доводили до разних контроверзи у третирању места и улоге регионалних економских организација у светлости општих тешкоћа у којима се друштвена заједница нашла после другог светског рата, овде је потребно посебно истаћи да је у већини концепција о интеграцији које су у том периоду настале, имплицитно заступљен готово јединствен став према проблему унутрашње садржине процеса интеграције, и то — може се рећи — негативан.

Уместо анализе друштвених односа, као једине могуће полазне основе у истраживању суштине интеграционих процеса у привреди, у економској науци још увек постоји веома изражена тенденција да се они објасне са становишта међународне поделе рада, или, одређених циљева појединих земаља, где се интеграција појављује само као средство којим се они остварују. Ови ставови о интеграцији су у различитим варијантама данас углавном прихваћени од стране готово свих аутора који се баве међународним економским односима, како оних који проблем третирају чисто практицистички (везујући га за одређене економске циљеве појединих земаља), тако и оних, релативно малобројних, који су себи као циљ одредили постављање темеља економској теорији о светској интеграцији. Отуда и процес интеграције, схваћен као нужност која се објективно остварује у датим условима друштвене производње кроз одређене друштвене облике повезивања, у економској науци остаје и даље предмет свестраних истраживања.

Сагласно поменутиим становиштима од којих се полази у тумачењу међународне економске интеграције, у економској науци су заступљена и одговарајућа тумачења самог појма интеграције. Оселајући да је приликом анализе међународних економских односа, у којима они виде процес интеграције, потребно изјаснити се и о самом њеном појму, већина аутора на ово питање даје веома уопштен одговор, потврђујући тиме само уверење да је реч више о формалним разлозима његовог навођења, него о стварној анализи која има за циљ откривање његове унутрашње садржине.

Карактеристичан пример који илуструје овакав став према појму интеграције јесу схватања по којима интеграција означава одређени степен кохезије једног друштва односно његових појединих активности, или, пак, процес којим се кохезија обезбеђује (3). Гледајући са формалне стране, оваквим формулацијама се зацело не могу ставити озбиљније примедбе, јер су појам интеграције и појам кохезије у основи веома блиски појмови, па се чак у извесном смислу могу сматрати и синонимима. Реч кохезија, која је, као и интеграција, у економију уведена споља (4), може

(3) Peggoux, Op. cit., стр. 419.

(4) Реч кохезија узета је из физике и у дословном смислу представља израз унутрашње снаге помоћу које се делови (молекули) једног чврстог тела или течности држе заједно.

се из одређених научних разлога такође фигуративно применити и на људско друштво, али се овде, као и у случају интеграције, на врло одређен начин поставља питање који је њен унутрашњи друштвени садржај, односно шта ту кохезију проузрокује и коме или чему она служи. Нема сумње да је у свакој друштвеној заједници или бар у већем броју оних које се на основи различитих критеријума могу сматрати посебним целинама (као што је то, на пример, случај и са земљама тзв. „Мале Европе“), могућно говорити о унутрашњим интеграционим процесима и постигнутом степену њихове кохезије, али под једним условом: уколико приликом анализе њихових узрока, карактера и последица буде вођено рачуна о неким битним питањима друштвеног живота — међу којима на првом месту о положају и улози непосредних произвођача — као и о чињеници да свака друштвена заједница (или група њих) представља само делове једне опште целине, тј. делове људског друштва.

Тумачење по коме интеграција означава процес у коме се делови повезују у целину са циљем да се обезбеди њихова кохезија, може се, према томе, прихватити, али само као полазна основа а не и објашњење унутрашње, друштвене суштине овог питања.

Остајући још увек у знатној мери у оквирима термилолошких расправљања, у економској литератури се појам интеграције често наводи и као синоним појмова који су раније употребљавани приликом анализе формирања и развита националних и међународне привреде, као што су срашћивање, прожимање, уједињавање и др. Посебно велик број оваквих појмова може се наћи у француској економској литератури, у којој се, поред ових посебних појмова, појављује и појам интеграције као нека врста њиховог синтетичког израза. Пошто је интеграција, по мишљењу појединих аутора, само савремен израз процеса стварања већег степена хомогености привредног живота у оквиру једне уже или шире друштвене заједнице, то он ео ipso у себи садржи и објашњава и све оне конкретне процесе који су у економској науци већ познати под посебним именима (као што су *pénétration*, *compénétration*, *interpénétration*, *restructuration* и сл. ⁽⁵⁾).

Тумачења интеграције која такође треба сматрати веома уопштеним, а тиме и недовољним да објасне суштину интсграционог процеса у међународним оквирима, јесу и њена идентификовања са фузијом, удруживањем и комбинацијом ⁽⁶⁾. Разлози због којих оваква схватања интеграције не могу бити научно прихваћена као полазна основа у истраживању њене садржине, мање-више су опште познати. Већ сама чињеница да су фузија, удруживање и комбинација као термини везани пре свега за економске односе који настају у условима формирања и развита мо-

(5) André Marchal, *Systèmes et structures économiques*, Paris, 1959, p. 59, 300, 474, 683.

(6) Erich Schneider, *Real Economics of Integration and Large-scale Production versus Advantages of Domination* (чланак из књиге: *Monopoly and Competition and their Regulation*» у редакцији Edwarda Chamberlina, Лондон, 1954, стр. 203—214).

нополске производне и тржишне структуре (7), сама по себи је довољна да укаже на ограниченост њихове употребе, и то не само у анализама међународних интеграционих процеса, већ и у оквирима националних привреда. Настали као резултат повезивања предузећа (8) у условима високог степена концентрације капитала и слободне конкуренције, фузија, удруживање и комбинација се у крајњој консеквенци могу сматрати само могућим облицима интеграције, а не и облицима којима се она исцрпљује. Са становишта друштвене привреде, свака фузија, удруживање и комбинација предузећа, штавише, не морају да значе у исто време и интеграцију. Уосталом, није редак случај да у конкретним условима развоја националних привреда поменути облици повезивања предузећа представљају управо израз супротних тенденција.

Поред наведених и њима сличних тумачења интеграције, од којих једна могу да послуже само као полазна основа у истраживању њене садржине, а друга као њихова евентуална илустрација, посебно место у економској науци заузимају тумачења интеграције настала под утицајем промена у организацији привредног живота капиталистичких земаља у условима нове економске улоге државе. Пошто су напоредо са њеним сталним јачањем нужно настајале и нове концепције о интеграцији, то је и овај појам почео да се употребљава на један посве нов начин, па чак у извесном смислу да добија и своје ново значење.

Ова промена у употреби појма интеграције најбоље ће се уочити поређењем савремених концепција о међународној економској интеграцији са концепцијама насталим пре велике економске кризе 1929/32. године. Једна од њихових битних разлика коју треба овде истаћи јесте разлика у циљевима саме анализе. У односу на раније концепције, чији је основни циљ био истраживање економске нужности међународне економске интеграције и услова под којима се она остварује у систему слободне тржишне привреде, савремене концепције у својим анализама стављају тежиште на објашњење и оцену различитих метода и инструмената економске политике, потврђујући тиме своју непосредну повезаност са државном интервенцијом у привреди и њеним утицајем на промену карактера међународних економских односа.

Не улазећи у оцену у којој је мери са становишта теоријске економије увођење елемената економске политике у њене анализе израз позитивних тенденција, у смислу обухватања све ширег круга чинилаца релевантних за привредни живот, сама чињеница да оно истовремено означава „отварање врата” економске науке свим оним чиниоцима који на посредан или непосредан начин детерминишу економску политику, оно нужно мора имати својих негативних последица. Овакав приступ анализи

---

(7) Рудолф Хаффердинг, Финансијски капитал (посебно „Трећи одељак”), издање „Културе”, Београд, 1952.

(8) Најчешће са узастопним фазама производње.

основних питања теоријске економије нашао је своју пуну примену у савременим грађанским концепцијама о међународној економској интеграцији. Захваљујући у њима веома наглашеном присуству елемената економске политике, у теоријским анализама међународних економских односа појам интеграције се почео употрeбљавати у различите сврхе и на различите начине, откривајући тиме све отвореније одступање ових концепција од суштине проблема који третирају. Најизразитији примери овог одступања су све чешће расправе о интеграцији као изразу оптимума економских политика, о интеграцији економских политика, о интеграцији као сарадњи, и о позитивној и негативној интеграцији, о институционалној интеграцији, о минимуму и максимуму интеграције ⁽⁹⁾ и сличне.

Приступ анализи интеграције који замагљује њену економску суштину нарочито је карактеристичан за концепције којима је главни предмет расправљања однос политике и економске интеграције. Независно од тога да ли је у њима дат примат једној или другој, већ сама та чињеница да је реч о доказивању места и улоге политичког чиниоца у развиту економских односа, довољна је да укаже до које мере овакав приступ међународној економској интеграцији оставља отвореним не само питање економске, већ и политичке интеграције. Ово је лако установити пре свега тамо где аутори расправљају о економској и политичкој интеграцији а да ниједну од њих нису дефинисали, а у одређеној мери и у свим другим случајевима, захваљујући веома наглашеној употреби аналогije у тумачењу економске и политичке интеграције, као и паралелизму у анализи њиховог развоја. Иначе, кад тога не би било, тешко би се из њихове анализе могли извести до те мере неодређени закључци као што је на пример, и један од закључака који наводи Ј. Тинберген. Пошто је претходно изнео своје гледиште, по коме интеграцију као економски термин у савременим условима треба схватити као израз оптимума економске политике, а у политичком значењу као оптимум централизације, он о односу економске и политичке интеграције пише дословно следеће: „Политички интегрисано подручје је идеално подручје за примену интегрисане економске политике и обрнуто“ ⁽¹⁰⁾.

Узроци оваквог стања у економској науци свакако су веома различити и многобројни. Међутим, ако се апстрахују сви они посебни моменти који су утицали на формирање личних ставова појединих аутора, из свега реченог може се закључити да све наведене и њима сличне нејасноће и неодређености у третирању интеграције у економској науци имају у основи своје дубоке корене у неразликовању њене материјално-производне и друштвене стране. То је посебно карактеристично за гра-

(9) Ближе о томе: J. Tinbergen, *International Economic Integration*, Amsterdam, 1954; Rolf Sannwald and Jacques Stahler, *Economic Integration*, Princeton, 1959; Слободан Браќковић, Теоријске концепције западноевропских економиста о интеграцији у Западној Европи, штампано у зборнику радова „Проблеми регионалних интеграција у свету“, изд. Института за међународну политику и привреду, Београд, 1962, стр. 10—92.

(10) J. Tinbergen, *Op. cit.*, стр. 142.

ђанске концепције о интеграцији, у којима се, уместо њеног везивања за друштвене односе који настају на основи одређене друштвене организације производње, интеграција изводи пре свега, па чак понекад и искључиво из анализе односа који настају у материјално-производној основи друштвене производње, чиме је само још једном потврђен општи методолошки приступ грађанске економије проблемима привредног живота, у коме привредни односи — као елементарни облици кроз које се он испољава — нису научно дефинисани.

У истраживању суштине процеса интеграције, строго диференцирање материјално-производне и друштвене стране производње је, међутим, битно питање. И поред свег значаја који имају у привредном животу, промене у материјално-производној основи друштвене производње не могу саме по себи да одговоре на сва питања интеграције. Једино питање на које оне дају одговор јесте питање њене економске нужности. Међутим, иако се са становишта економске теорије питање економске нужности интеграције може у одређеном смислу сматрати централним питањем на које она треба да пружи одговор, интеграциони процеси као реалност захтевају посебне анализе. Самим тим што економска нужност интеграције настаје у датим материјално-производним условима и њима одговарајућем степену издиференцираности производних процеса, независно од облика организације друштвене производње, њено објашњење може да послужи само као основа у истраживању њених конкретних облика, а не и као одговор на њих. На ова питања је могућно дати одговор само под условом да се поред односа у материјално-производној основи у анализи уведу и сви они односи у привреди који одређују њен друштвени карактер. У ову групу односа спадају, пре свега, односи међу појединцима и друштвеним групама који настају у вези са присвајањем средстава за производњу, а затим и сви они њихови односи преко којих се оставарује друштвена организација производње. Само утврђивањем ових односа и критеријума за њихову квантификацију у конкретним условима привређивања могу се схватити суштина, карактер и значај реалних интеграционих процеса, а самим тим и сви они проблеми који настају у вези са њиховим остварењем у међународним оквирима.

Сваки други методолошки приступ, који запоставља карактер друштвених односа и организацију друштвене производње у анализи интеграционих процеса, често доводи до резултата чију је научну вредност тешко доказивати. Општи карактер добијених закључака и њихова независност од простора и времена чине их крајње неупотребљивим у објашњењу конкретних процеса у привреди.

Међутим, као што је већ истакнуто, у савременим друштвеним условима привређивања општи закључци и дефиниције имају веома распрострањену примену. Захваљујући њиховој „неутралности“, која им омогућује да са лакоћом прерасту у политичке програме и пароле, они постају погодни у свакој прилици. Један од типичних примера богатог коришћења

општих дефиниција су публикације западноевропских економских групација, у којима им оне служе као мото, рефрен и „аргумент“ за доказивање оправданости њиховог постојања. Са становишта економске науке, већина од ових дефиниција нема већег значаја. Ако се каже, на пример, да се „под економском интеграцијом подразумева процес сарадње и удруживања, који теже да у крајњој линији што је могуће више развију привреду најбољим коришћењем природних извора, најрационалнијом организацијом производње и размена, у намери да се осетно подигне животни стандард, циљ читаве економске активности“ (11) — са научних позиција та дефиниција трпи многе приговоре. Без одређених, али у исто време и врло прецизних допуна и коректура које ће бити резултат економске анализе, ова и њој сличне дефиниције не прерастају у знатнијој мери оквира политичких декларација. У наведеној дефиницији интеграције, посматране кроз призму постојећих односа у привреди западне Европе, може се с пуним правом поставити питање, који је то други смисао оног њеног дела који се односи на „сарадњу и удруживање“ који треба да „осетно подигну животни стандард, циљ читаве економске активности“ — сем политичког. Сасвим је извесно да у капиталистичкој привреди са изразитом монополском структуром као што је западноевропска, не може бити речи о некаквој општој, неодређеној сарадњи и повезивању у привреди, већ само о њиховим врло специфичним облицима и циљу. „Осетно подизање животног стандарда“, које се наводи као „циљ читаве економске активности“, није сигурно њихова карактеристика.

Укратко, у економској теорији, чији је задатак да испитује суштину интеграционих процеса у привреди, анализи производних односа и облика организације друштвене привреде преко којих се интеграција једино и остварује као економска нужност није досад посвећивана потребна пажња. Доминантно место у њој још увек заузимају теоријске анализе у којима се процес интеграције строго везује за односе који настају на основу друштвене поделе рада, или пак (уколико се друштвена страна привреде уопште анализира) један искључиви (углавном капиталистички) облик привређивања, занемарујући при томе сву ону њихову разноврсност која у савременим заједницама реално постоји.

У складу са овом карактеристиком постојећих тумачења и анализа интеграције нужно произилази и закључак да основне недостатке савремених концепција о међународној економској интеграцији не треба ни пошто тражити у њиховим решењима, већ пре свега у премисама на којима су им анализе засноване.

Бранко Саблић

(11) Communauté Européenne du Charbon et de l'Acier, Haute Autorité: «Sur le chemin de l'intégration européenne. Premiers résultats pour le charbon et l'acier», Luxembourg, juin 1956, p. 9.

РЕЗЮМЕ

*Употребление понятия интеграции в теоретических анализах
международных экономических отношений*

Хотя интеграция в сущности является математическим понятием, им в настоящее время пользуются почти все научные дисциплины из области естественных и общественных наук в целях выражения определенных, исследуемых ими, отношений и процессов. Полностью относится это и к экономическим наукам, в которых проблема интеграции принадлежит к числу вопросов, занимающих все более видное место.

Однако, вопреки реальным процессам в хозяйстве, указывающим на возрастающую объективную необходимость интеграции в международных рамках, в современных теоретических концепциях о международной экономической интеграции все еще не существуют ясных и четких мнений об условиях ее реализации, что является в значительной мере результатом ошибочного понимания сущности самого понятия интеграции.

Несмотря на то, что содержание понятия интеграции в общественных науках, к числу которых относится и экономическая, может быть только общественным, в современной экономической теории этот вопрос в значительной степени оставляется без внимания. Вместо анализа общественных отношений в хозяйстве и анализа организации общественного производства, в рамках которых только лишь и осуществляется процесс интеграции, являясь экономической необходимостью, большинство авторов основывает свои концепции о международной экономической интеграции на анализе отношений в материально-производственной основе общественного производства, служащей им основанием для формулирования самых разнообразных целей и мер экономической политики. Так как такой подход к анализу интеграции позволяет лишь прийти к выводу, что она экономически необходима, вопрос содержания интеграционных процессов остается и в дальнейшем открытым. Чтобы он получил свое объяснение, наряду с отношениями в материально-производственной основе, возникающими в результате влияния процесса общественного разделения труда, в экономический анализ должны быть включены и все те общественные условия, в которых осуществляется интеграция.

SUMMARY

*Usage of the notion of integration in the theoretical analyses of international
economic relationships*

Although integration is, in fact, a term from the sphere of mathematics, nearly all the disciplines from the field of natural and social sciences are using it to express particular relationships and processes they are investigating. Depending of the subject they are dealing with, in each of them the notion integration assumes a special meaning and it can be used as such only. This is relative to the economics, where the problem of integration is included in the questions that are taking a topmost place.

However, opposite to the real processes in economy that enhance the objective necessity of integration in the international frames there still are

no clear and crystallized attitudes as to the conditions of its materialization, mainly as the result of wrong conceptions of the essence of the notion of integration itself.

Although the content of the notion of the integration itself in social sciences, which comprise economics too, can be social only, this question is considerably neglected in the current theory of economics. Instead of analyzing the social relationships in economy and the forms of organizing social production through which the integration process, as an economic necessity, is exclusively realized, most of the authors found their conceptions of international economical integration on the analysis of relationships, on the material and productive basis of social production, serving to them as the basis for the formulation of the most varied purposes and measures of economic policy. Considering that such an approach to the analysis of integration makes possible only conclusions about its economic necessity, the question of the content of integration processes remains still open. In order to explain it, together with the relationships in the material and productive basis that take place under the influence of the process of the social division of labour, all the social processes in which integration is materialized should be included in the economic analyses.

RÉSUMÉ

L'emploi de la notion de l'intégration dans les analyses théoriques des rapports économiques internationaux

Quoique l'intégration est en réalité un terme mathématique, aujourd'hui s'en servent presque toutes les disciplines scientifiques du domaine des sciences naturelles et sociales dans le but d'exprimer les rapports et les processus déterminés qui font l'objet de leurs recherches. En fonction du sujet que ces disciplines étudient, dans chacune d'elles la notion de l'intégration acquiert sa signification spéciale et c'est seulement comme telle qu'on peut en faire usage. Cela se rapporte dans toute sa mesure aux sciences économiques, dans lesquelles le problème de l'intégration s'est classé parmi les questions qui occupent une place de plus en plus importante.

Cependant, contrairement aux processus réels dans l'économie qui attirent l'attention de plus en plus sur la nécessité objective de l'intégration dans les cadres internationaux, dans les conceptions théoriques contemporaines relatives à l'intégration économique internationale n'existent toujours pas les attitudes claires et cristallisées sur les conditions de sa réalisation, ce qui est dans une grande mesure le résultat des conceptions erronées de l'essence de la notion même de l'intégration.

Outre que le contenu de la notion de l'intégration dans les sciences sociales, parmi lesquelles se trouve aussi la science économique, ne peut être que social, dans la théorie économique contemporaine cette question a été dans une large mesure négligée. Au lieu de l'analyse des rapports sociaux dans l'économie et des formes d'organisation de la production sociale par l'intermédiaire desquels le processus de l'intégration en tant que nécessité économique peut seulement se réaliser, la plupart des auteurs basent leurs conceptions relatives à l'intégration économique internationale sur l'analyse

des rapports dans les fondements matériels productifs de la production sociale, qui leur sert de base pour formuler les buts et les mesures les plus divers de la politique économique. Vu que de telles approches à l'analyse de l'intégration permet seulement de tirer les conclusions sur sa nécessité économique, la question du contenu des processus d'intégration reste toujours ouverte. Pour qu'on puisse l'éclaircir, à part les rapports dans les fondements matériels productifs qui se forment sous l'influence du processus de la division sociale du travail, dans les analyses économiques doivent être incluses toutes les conditions sociales dans lesquelles l'intégration se réalise.